

УДК 811.161.2'42'37:398.8(477)

«А МИ ТУЮ ЧЕРВОНУ КАЛИНУ ПІДІЙМЕМО» (СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛЕКСЕМ-ДЕНДРОНІМІВ У ФОЛЬКЛОРИЗОВАНИХ ПІСЕННИХ ДИСКУРСАХ)

Марія СТЕЦИК,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) stetsykmariast@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7161-0621>

Research ID: AAD-4393-2019 <http://www.researcherid.com/rid/AAD-4393-2019>

Ірина МИЦАК,

студентка філологічного факультету, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) iryna.mytsak.1109@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3999-9133>

Статтю подано до редколегії / The article is submitted to the editorial board: 2.09.2021.

Статтю опубліковано / The article is published:

Статтю присвячено дослідженню флоролексем як експресивних домінантних знаків фольклоризованих пісенних дискурсів, що засвідчують синкретизм авторської та народнопоетичної світорецепції. Зазначено, що пісні літературного походження, вливаючись у народнопісенну традицію, трансформуються й адаптуються до поетичних матриць фольклорних текстів, хоча й зберігають специфічні моменти власне авторського, індивідуалізованого мовомислення. Дендронімени у фольклорних дискурсах є зазвичай одним із компонентів психологічного паралелізму, в авторських пісенних текстах – це перифрази авторського внутрішнього світу, а в текстах з актуалізованими громадянсько-патріотичними мотивами – знакові експліканти української етносвідомості. Проведено різногранні лінгвопоетичні студії над конкретними (іманентно образними) лексичним одиницями, головно тими дендроніменами, які лучать народнопісенну й авторську традиції (**калина, дуб, явір, верба**). Крізь призму текстової енергетики (рецепція на рівні позасвідомих імпульсів та генетичних кодів) досліджено фітоценози **гай, ліс, бір**.

Ключові слова: фольклоризований пісенний дискурс, символ, фітономен, мовомислення, етносвідомість, асоціат, контекст.

**«A MY TUIU CHERVONU KALYNU PIDIYMEMO» («BUT WE
WILL RAISE THAT GUELDER ROSE UP») (SEMANTIC AND
STYLISTIC POTENTIAL OF LEXEMES-DEDRONYMS IN
FOLKLORIZED SONG DISCOURSES)**

Mariia STETSYK

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian Language, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) stetsykmariast@gmail.com

Iryna MYTSAK

Student of the Faculty of Philology, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) iryna.mytsak.1109@gmail.com

*The article is devoted to the study of florolexemes as expressive dominant signs of folklorized song discourses, which attest the syncretism of the author's and folk-poetic world-reception. It is noted that, when entering a folk song tradition, songs of literary origin are transformed and adapted to the poetic matrices of folklore texts, although they retain specific aspects of the author's individualized language thinking: in folklore **kalyna** (guelder rose), **yavir** (sycamore), **dub** (oak), **verba** (willow), **cheremshyna** (hagberry), **bereza** (birch) are usually a component of psychological parallelism, while in the author's song texts they are periphrases of the author's inner world, and in texts with actualized civic and patriotic motives – iconic explicants of Ukrainian ethnic consciousness.*

*The author carried out a comprehensive linguistic-poetic research into specific florolexemes; proved that **kalyna** is one of the most frequent dendronomes that combine folk and authorial traditions. The momentous symboleme personifies Ukraine mentally and receptively, and in the texts of riflemen's and insurgent songs it is associated with undefeated fight, struggle for independence, sacrifice, and is also a national symbol of unity and mourning for the fallen heroes.*

*In the author's discourses, primarily riflemen's and insurgent, the semantic-symbolic content of the phytonomen **yavir (yavoryna)** correlates with folklore; the symbolic potential of the folk song image (longing, insightful explication of emotional experiences) is explicated in Dmytro Pavlychko's poem "**Yavir i yavoryna**". Florolexeme **dub** belongs to ethnic phytonyms with the semantics of expressive cultural-historical and socio-ideological content via actualizing the semes "Ukrainian, patriotic". It is noted that in the context of riflemen's and insurgent song language formation the phytonomen **dub** intensifies ideological-political and axiological connotations. It is postulated that the image of **verba** has become so popular due to actualizing the semes of positive evaluation and expressive national connotation. The phytocenoses of **hai**, **lis**, **bir** are studied through the prism of textual energy (reception at the level of unconscious impulses and genetic codes).*

Key words: *folklorized song discourse, symbol, phytonomen, language thinking, ethnic consciousness, associate, context.*

Постановка проблеми. Пісні літературного походження – органічний сегмент української пісенної культури. Вливаючись у народнопісенну традицію, вони трансформуються й адаптуються до поетичних матриць фольклорних текстів, хоча й зберігають специфічні моменти власне авторського, індивідуалізованого мовомислення. Зароджені в душі ліричного героя емоції чи каскади емоцій (не конче інтимних, сокровених, а й патріотичних, суспільно й ментально значущих) «вихлюпуються» за межі народної світорцепції та психології, драматично інтенсифікуються, ословлюються як щось незвичне, естетично вивірене, вишліфване, почасти й унікальне за своїми проявами: «*Як хвилечки твої, / Пробігли дні щасливії / і радости мої*» (Пісні, 1978, с. 237); «*Небо незміряне, всипане зорями, – / Що то за Божся краса! / Перлами ясними ген під тополями / Грає краплиста роса*» (Пісні, 1978, с. 255); «*Поглянь, уся земля тремтить / В палких обіймах ночі, / Лист квітці рвійно шелестить, / Траві струмок воркоче*» (Білий цвіт, 1995, с. 161); «*Не хилися, червона калино, маси білий цвіт, / Не журися, славна Україно, маси славний рід. / А ми тую червону калину підіймемо, / А ми нашу славу Україну, гей-гей, розвеселимо*» (Стрілецькі пісні, 2005, с. 40); «*Гей, степами, темними ярами / Йдуть походом залізни полки. / Хто відважний, хай іде із нами, / Лицарями будьте, юнаки*» (Співаник, 2017, с. 52).

Своєрідна естетична домінанта пісень літературного походження – поетизація рослинного світу, що увиразнює моменти народнопоетичної світорцепції. Якщо в народних піснях **калина, явір, дуб, верба, береза** є зазвичай одним із компонентів психологічного паралелізму й слугують засобом введення слухача у світ фольклору, то у фольклоризованих дискурсах – це естетично значущі філософські й психологічно акцентовані перифрази авторського внутрішнього світу, а в текстах з актуалізованими патріотично-громадянськими мотивами – знакові експліканти етносвідомості (див. про це: Стецик & Ціздин, 2020). Рослинні назви безпосередньо причетні до креації національно-культурної картини світу. Народ ніколи не відокремлював себе від природи, навпаки – усвідомлював себе її часткою. В авторських пісенних дискурсах лексеми-фітоніми слугують органічними вербалізаторами ототожнення людини з довкіллям. Відомий символознавець В. Кононенко зазначає: «Рослинна символіка українців, що сягає своїм корінням у часи язичництва, зумовлена важливими функціями, що їх виконували «плоди землі» в житті народу орача [...]. Українці наділяли дерева, квіти, трави здатністю вбеграти від нечистої сили, «лихого ока» (Кононенко, 2001, с. 196).

Аналіз досліджень. Дослідження еволюції архетипного, міфологічного, історичного, їх поєднання, взаємовпливи в піснях літературного походження експліковані в працях українських учених 1930 – 1980 рр. Безпосередньо питання історії, проблематики та поетики (лінгвопоетики) фольклоризованих пісенних дискурсів різногранно відрефлексовані в поважних наукових студіях Г. Нудьги (Нудьга, 1989), Ф. Погребенника (Погребенник, 1991), М. Лановик, З. Лановик (Лановик М. & Лановик З., 2001), О. Дея (Дея, 1978). Оскільки до цієї групи пісень зараховують стрілецькі й повстанські пісні, то спираємося також на теоретичний доробок Г. Дем'яна (Дем'ян, 2002), О. Кузьменко (Кузьменко, 2005), М. Шалати (Шалата, 2017). Частково окреслену проблему заторкують М. Стецик та О. Ціздин у лаконічній статті «Поетика пісень літературного походження» (Стецик & Ціздин, 2020). У піснях літературного походження актуалізується конотативна, здебільшого символічна, семантика, головню експлікуючись у знакових фітономенах. У нашій студії використовуємо поетологічні та символознавчі праці й відповідні лексикографічні джерела (Дмитренко, 2011; Кононенко, 2001; Жайворонко, 2006; Енциклопедичний словник символів культури України, 2015), рівно ж висновкові твердження кандидатської дисертації І. Коломієць «Флоролексеми в українській поезії II половини XX століття: функціонально-стилістичний аспект» (Коломієць, 2003).

Мета статті – дослідити корпус флоролексем (передовсім дендронімів) у фольклоризованих пісенних текстах у культурологічному, лінгвопоетичному та символічному аспектах, як особливий «згусток думки й душевних переживань», неповторний репрезентант внутрішнього світу творця, експліканти його світобачення й світовідчуття.

Виклад основного матеріалу. В українських фольклоризованих дискурсах, рівно ж і народнопоетичній традиції, пальма першості належить фітономену **калина**. «Калина у поетичній свідомості українця – це символ вогню, сонця, неперервності життя, роду, українців, батьківщини, а також дівочої краси і чистоти, вічної любові, кохання, вірності, гармонії життя і природи, материнства» (ЕССКУ, 2015, с. 109). В. Кононенко виокремлює такі основні компоненти символічного значення лексеми **калина**, як «краса, цнотливість, кохання, дівочтво, рідний край» (Кононенко, 2001, 199): «*Занесіть мя, де я знаю, / Де калина в темнім гаю! / Де калина червоненька, / Де хатина низесенька, / Де хатина низесенька, / Там дівчина Марусенька*» (Пісні, 1978, с. 250). Калина часто відіграє роль світового дерева, на верхечку якого птахи їдять ягоди й приносять людям вісті, іноді із засвітів. Та й саме дерево пов'язує світ мертвих зі світом живих (див. про це: ЕССКУ, 2015, с. 326 – 328).

Гортаючи фольклорні записи І. Франка («Народні пісні в записях І. Франка», «Студії над українськими піснями»), знаходимо десятки народних пісень, у яких опоетизовано образ червоної калини. Червона калина лягла в основу знаменитої Франкової поезії, що стала улюбленою піснею мільйонів, – «**Червона калино, чого в лузі гнешся?**» (див. про це: Новосад, 2000, с. 91). Цілковито в річищі народнопісенної образності прочитується й знаменитий діалог дуба з калиною (як уособлення віртуального діалогу ліричного героя з обраницею): «**Червона калино, чого в лузі гнешся? / Чи сонця не любиш, до сонця не пнешся?**» (Франко, 1976, с. 142). Вони експлікуються то як пряме зіставлення, то як вишукана асоціативна паралель. Тут, зауважує Марія Новосад, І. Франко творчо переосмислив зачини щонайменше п'яти відомих пісень: «Ой там, ой там коло млина, там дівчина, як **калина**», «Ти, червона **калиночко**, чого гілля опускаєш», «Ой дівчина по гриби ходила», «Ой ти, **дубе** кучерявий, чого гілля в тебе рясне», «**Червона** калино, чого в лузі стоїш? Чи ягід жалуєш, чи сусід ся боїш?». У Франковому тексті образ-символ червоної калини інтенсифікується фітонімними номемами з генералізованою семантикою **цвіт** та **ягоди** (Новосад, 2000, с. 91)

Еволюція символем **калина** від традиційного фольклорного архетипа з передбачуванним колом асоціатів до витонченого й змістовного алегоричного наповнення – грані художньої еволюції вже індивідуалізованого дискурсу, блискуче оприявлені в поетичних контекстах Тараса Шевченка, Михайла Старицького, Миколи Юрійчука: «*Тече вода з-під явора/ Яром на долину/ Пишається над водою **червона** калина*» (Пісні, 1978, с. 218); «*Сядем укупочці тут під **калиною**, / І над панами я пан!*» (Пісні, с. 255); «*Всюди буйно квітне черемшина, мов до шлюбу, вбралася **калина***» (Пісні, 1978, с. 432).

У стрілецькій мовотворчості фітономен **калина** з актуалізованою етносемою досить частотний. «*І був би соловейко, / І був би малесенький / Все тьохкав на **калині** / Лиш «тьох», та й «тьох», та й «тьох*» (Стрілецькі пісні, 2005, с. 109); «*Як **калина** зацвіла, / Віття квітом вкрасила, / Вузькими стежечками, / Біленькими ніжечками / До стрільця-молодця виходила*» (Стрілецькі пісні, 2005, с. 303). І все ж у більшості стрілецьких текстів образ калини співвідноситься зі звитяжною боротьбою, змаганнями за незалежність, з жертовністю (наскрізна паралель: стрілецька/ повстанська кров – калина): «*А Олена Степанівна ламала **калину** – / Зійшли стрільці-українці з гори на долину*» (Стрілецькі пісні, 2005, с. 333); «*Там на горі, на Маківці, зацвіла **калина**, / Б'ються стрільці січовії, ціла Україна*» (Стрілецькі пісні, 2005, с. 333).

Калина ментально й рецептивно уособлює Україну (ЕССКУ, 2015, с. 326). Як проникливий символ Батьківщини вона «проросла» в славні січових стрільців С. Чарнецького. Прикметно, що рефрен знаменитої стрілецької «Червоної калини» взято з історичної пісні часів козаччини «Розлилися круті бережечки». Музику до стрілецького гімну написав Г. Трух: «*Ой у лузі червона калина похилилася. / Чогось наша славна Україна зажурилася. / А ми тую червону калину підійmemo. / А ми нашу славну Україну розвеселиmo!*» (Стрілецькі пісні, 2005, с. 36). Довершена змістоформа, що досягається завдяки заперечним вербативам, низуванню зображальних ознак символу, акцентованим імперативам, увиразнює патріотичні мотиви, коріння яких – у козацькому ліро-епосі. Розуміння величної ідеї волі та невмирущості багатьох поколінь героїв оптимально експліковані в символемі **калина**. «На ґрунті стрілецької символіки, – зазначає відома дослідниця О. Кузьменко, – виділилась стійка формула «піднімати калину» із значенням «здобувати політичну незалежність», що підтверджується закріпленістю її у повстанських піснях» (Кузьменко, 2005, с. 30). З іншого боку, калина – національний символ єднання й оплакування героїв, що полягли за Україну: «*На ваших могилах хрести похилились, / Калина нагнулась додоу, / Спить, орли-соколи, стрільці січовії, / Гармати розбудять вас знову*» (Стрілецькі пісні, 2005, с. 235). Аналогічного розвитку образ-символ калини зазнає і в повстанській мовотворчості: «*Цвіла, цвіла калинонька, / Та й в'янути стала. / Ой чого ж ти, дівчинонько / Прясти перестала? // Не хилися, калинонько, / Вітями додоу. / Повернеться незабаром / Твій милий додому*» (Співаник, 2017, с. 106).

Калина, знаємо, символізує материнство: куц – сама мати; цвіт, ягідки – діти; уособлює рідну домівку, батьків, Україну. Найкраще, напевно, й найпоетичніше оспівали калину як символ зворушливого материнства Андрій М'ястківський та Микола Сингаївський. До слова, у часи тотального ідеологічного засилля ця прониклива пісня багатьох повертала до свого коріння, до родоводу: «*На калині мене мати колихала, / щастядолі в ріднім полі виглядала. / Ой калинонько червона, не хилися, / від землі ти снагисоку наберися*» (Білий цвіт, 1995, с. 365).

У піснях літературного походження символічного узагальнення зазнають також образи **дуба** і **явора**. Народнопісенна парадигма символу **явір** досить розлога. З одного боку, **явір** – атрибут молодості, достатку, повноти життя, з іншого – узагальнене позначення нещастя, плачу. З явором також ототожнюється молодий козак, якому не таланить ані в коханні, ані в житті. З іншого, явір – це поетична емблема юнака-красеня, на якого «чекає мила дівчина – червона калина» (Кононенко, 2001,

с 2030). Чудовою ілюстрацією, що контамінує дві ліричні традиції, слугують Шевченкові рядки: «*Стоїть явір над горою, все киває головою, / Буйні вітри повівають, руки явору ламають*» (Пісні, 1978, с. 218). Серед пісень, які й досі не перестають хвилювати, пісня С. Писаревського «За Немань іду». У фольклорній і водночас уже виразно індивідуалізованій формі автор відтворює тугу від прощання з коханою дівчиною та гірке передчуття довічної розлуки: «*Як явір зелену головоньку склонтить, / Зо-зуля кукукне, дуброва застогне, / І кінь під тобою спіткнеться, вздихне / Тоді вже не буде на світі мене!*» (Пісні, 1978, с. 93).

У стрілецьких піснях семантико-символічне наповнення фітономена «явір (яворина)» корелює з фольклорним: «*Прийдуть вірні друзі, / Прийдуть, заспівають, / Під явором в темнім лузі / Мене поховають*» (Стрілецькі пісні, 2005, с. 197); «*І помалу, помаленьку / Піде слеза по личеньку; / Уломила яворини, / Як для мене, сиротини. // Явір виріс, зеленіє, / Сонце світить, сонце гріє; Люди ходя зіле рвати, / Миленької не видати*» (Стрілецькі пісні, 2005, с. 211); «*Ой у полі три тополі, явір зелененький, / Лежить стрілець у шпитали, він ще молоденький*» (Стрілецькі пісні, 2005, с. 397); «*Ой там піді Львовом явір зелененький, / Ой там лежить стрілець, стрілець молоденький*» (Стрілецькі пісні, 2005, с. 494). Тут простежуємо актуалізацію ядерної семи «туга», рівно ж оприявленний наскрізний мотив оплакування стрільця.

Символічний потенціал народнопісенного образу дендролексеми художньо неперевершено представив Д. Павличко в поезії, що стала улюбленою піснею мільйонів українців, «**Явір і яворина**» (інша назва – «**Я стужився, мила, за тобою**»), яку блискуче виконав квартет «Явір»: «*Я стужився, мила, за тобою, / З туги обернувся мимохить / В явора, що палений журбою, / Сам один між вітами стоїть*» (Павличко, 2004, с. 380). Тут все: і чар кохання, і біль розлуки, і висока, як небеса, печаль, і вічне відродження почуття, і той неодмінний персонаж-супутник українських пісень – скрипка, яка одна-єдина може висловити-вистівати невимовне, щемливе, позавимірну душевну тугу: «*Сніг летить холодний, ніби три-на / Йде зима й бескидами гуде. / Яворові сниться яворина / І її кохання молоде. Він не знає, що надійдуть люди, / Зміряють його на поруби, / Розітнуть йому печальні груди, / Зроблять скрипку із його журби*» (Павличко, 2004, с. 380).

Частотним у фольклоризованих пісенних дискурсах є фітономен **дуб**. Дуб, як відомо, «дерево-тотем, якому поклонялися наші предки, приносячи жертви» (Кононенко, 2001 с. 202). До речі, слово «дуб» дуже давнє і спочатку мало значення «будь-яке дерево», називало щось цілісне, що не роздроблюється на частини, нескорене. Уже первинно **дуб** усим-

волізував монолітне, безмежне, сильне. У народній творчості образ дуба уособлює міцного, дужого, вродливого парубка-козака (див. про це: ЕССКУ, 2015, с. 238 – 239). Дендронім **дуб** також позначає тугу. В українській етносвідомості здавна узвичаїлася й символічна паралель: **калина – дівчина, дуб – козак**. У знаменитій Франковій поезії-пісні «**Червона калино, чого в лузі гнешся**» флоролексема **дуб** з послабленою символічною семою слугує лише для інтенсифікації символоми **калина**. У пісні «**Ой ти, дубочку кучерявий**» експліковано страждання й журбу в'янучого велета, болючі рефлексії ліричного героя, його затьмарене драматичним коханням життя: «*Ой ти, дубочку кучерявий, / Ой, а хто ж тебе скучерявив?*» (Франко, 1976, с. 142). Авторський дискурс, імплікувавши чимало фольклорних елементів, усе ж наскрізно позначений індивідуальністю творця. Як зазначає О. Дей, «він є чудовим зразком того, як майстерно можна опанувати народнопоетичну образну палітру й поезику для художнього вислову індивідуальних почуттів» (Дей, 1978, с. 59).

Флоролексема **дуб** належить до етнічних фітонімів із семантикою виразного культурно-історичного та суспільно-ідеологічного наповнення, що промовисто засвідчують знакові поетичні дискурси Тараса Шевченка та Івана Франка. І. Коломієць, акцентуючи на особливій продуктивності стрижневого дендроніма, цілком слушно розглядає «поетизм **дуб** як національний символ державності, свідчення міцності духу української нації» (Коломієць, 2003, с. 7]. У контексті стрілецької та повстанської пісенної мовотворчості фітономен **дуб** інтенсифікує ідейнополітичні та аксіологічні конотації. Однак могутній дуб не завжди може протистояти натиску ворожих сил, відтак архетипна флоросимволема імплікує драматичні, ба навіть трагедійні семи: «*Чи то грім заgrimів, чи то вітер зашумів, / Що столітні дуби затріщали? / То московські вовки на наш край дорогий, / Мов той вихор на степ, налітали*» (Стрілецькі пісні, 2005, с. 109); «*Ой нагнувся дуб високий / Понад став; / Ой по тобі жаль глибокий позістав*» (Стрілецькі пісні, 2005, с. 244); «*Ой впав стрілець у край зруба, / Коло зломаного дуба / І не встане вже, / І не встане вже. / Ой за тебе, рідний краю, / Наші стрільці умирають / І він теж поліг, / І він теж поліг*» (Стрілецькі пісні, 2005, с. 206). Тут акцентовано компоненти «звитяга», «національний чин», «героїзм», «жертвовність». У семантичній структурі лексеми «дуб» завдяки знаменитій повстанській пісні «Там під Львівським замком» (уже в контексті доби відродження) головно актуалізується сема «українське, патріотичне», що органічно співіснує зі значенневими компонентами «міць», «сила», «стоїчність», «офіра». Такі ж семантико-символічні компоненти простежуємо і в ін-

ших повстанських та стрілецьких пісенних текстах: «*А вітер колише зелену траву, / Молодий дуб на дуба схилився, / Листя шелестить, вбитий стрілець лежить, / Над ним коник його зажурився*» (Співаник, 2017, с. 112).

Для українського народу **верба** – особливий духовно-ментальний знак. «Вербовий сум, – зазначає О. Потапенко, – гордий і гарний, як душа українця, як нескорений Великий Кобзар, що, перебуваючи в Орській фортеці, виходив серед пустелі вербове деревце» (ЕССКУ, 2015, с. , 112). У збірній народній уяві верба – це смуток, жаль за молодістю, переживання дівчини: «*Ой вербо, вербо, де ти зроста, / Що твоє листячко вода знесла?*» (Народна пісня). Дівоча **доля** – **верба** – улюблена образна паралель Марусі Чурай: «*В кінці греблі, шумлять верби, що я насадила. / Нема того козаченька, / Що я полюбила*» (Закувала зозуленька, 1998, 275). Фольклорний спектр символічних природень блискуче використали Т. Шевченко, Л. Глібов, С. Черкасенко, М. Старицький: *а над самою водою верба похилилась; там три верби схилилися, мов жураються вони; ніжно шепоче хтось казку таємную, сумно зітха верболіз; там ллються пахоці густі, там гнуться верби п'яні*. Паралель **дівчина** – **верба** актуалізовано і в стрілецькій пісні, що є переробкою давнішої народної пісні: «*Ой у полі верба: / Ой у полі верба, під вербою вода, / Геї! Там дівчина пізно воду брала, дівчина молода. / На доріжку глядить, аж доріженька коптить, / Геї! Там то ідуть стрільці січовії на конях вороних*» (Стрілецькі пісні, 2005, с. 384).

Образ верби набув значної популярності в пісенних фольклоризованих дискурсах через актуалізацію сем позитивної оцінності, у висліді – ще й виразної національної конотованості. У знаменитій поезії Василя Симоненка «Лебеді материнства», фрагмент якої став популярною народною піснею, образи верби й тополі, що «прийдуть з України», сприймаються як прецедентні знаки незнищенності національної пам'яті, неперервності українського роду й родоводу та одвічного болю-щому матері України за своїми синами: «*І якщо впадеш ти на чужому полі, / Прийдуть з України верби і тополі, / Стануть над тобою, листям затріпочуть, / Тугою прощання душу залоскочуть*» (Пісні, 1978, с. 426). У контексті новітніх драматичних реалій Симоненкові «верби і тополі» вивершуються збірним материнським голосінням – піснею «**Плине кача по Тисині**», що є фольклоризованим варіантом авторського тексту закарпатського письменника Василя Гренджі-Донського. Бачимо, як у піснях літературного походження твориться символічний розгорнутий асоціативний ряд **верба** – **дівчина** – **доля** – **Україна**.

Важливим компонентом поетичного словника пісень літературного походження є **черемшина**. На жаль, у жодному символістичному лексикографічному джерелі немає згадки про цей кущ як символ, хоча в стрілецьких і повстанських піснях зазначена рослинна номінація відіграє вагомий естетичний та ідейний функцію. Образ черемшини є лейтмотивним у стрілецькій пісні авторства К. Трильовського та в її фольклоризованих варіантах **«Ой зацвила черемшина»**: *«Ой зацвила черемшина, з неї цвіт приунав / Гей, гей! Гей! З неї цвіт приунав! / Машерують козаченьки, бо такий приказ впає»* (Стрілецькі пісні, 2005, с. 100); у популярній повстанській пісні **«Рости, рости, черемшино»**. Однак всеукраїнського (а свого часу – і всесоюзного) розголосу набула пісня М. Юрійчука **«Черемшина»**: *«Всюди буйно квітне черемшина, / Мов до шлюбу, вбралася калина. / Вівчаря в садочку, / В тихому куточку / Жде дівчина, жде»* (Пісні, 1978, с. 432); Усі ці символи, образно кажучи, – немовби дорідні поетичні плоди, прищеплені до народнопісенної основи.

У системі традиційного пісенного мовомислення фітономен **береза** до частотних не належить, хоча й володіє достатнім символічним потенціалом. У лексикографічному джерелі читаємо: *«Береза у народі виступає символом дівочої чистоти, символізує жінку, дівчину. Дерево також символізує (своїми похилими вітами) тугу, смуток, горе, печаль»* (Жайворонок, 2006, с. 34). У фольклоризованих дискурсах дендронім **береза** – один з найбільш частотних, головним чином у стрілецьких текстах: *«Схилилися дві берези / Наліво й направо, / А на вітях вітер грає / Про стрілецьку славу»* (Стрілецькі пісні, 2005, с. 227); *«Стала під білу березу, / Довго стояла сама, / Три ночі ждала милого, / Його нема і нема»* (Стрілецькі пісні, 2005, с. 496); *«У темному лісі, під білов березов, / Де соловей пісню співав, / Лежить там убитий стрілець молоденький, А тіло ніхто не сховав»* (Стрілецькі пісні, 2005, с. 501). Фітоніму символістичному здебільшого подібують у драматичних (загибель стрільця в бою) або ж пієтетно-пафосних (стрілецька слава) контекстах. Національно конотованим є образ **березового хреста** на справжніх та символістичних стрілецьких могилах: *«Невисокий хрест з берези / Заплели віночком – / Замість мали заплітати / Косу барвіночком»* (Стрілецькі пісні, 2005, с. 227); *«Його поховали і дзвони не грали, / Його друзі жалібно співали. / Смерековий вінець ще й березовий хрест, / Дрібні сльози його поливали»* (Стрілецькі пісні, 2005, с. 471).

Актуалізації аналізована флоролексема **береза** набула завдяки тексту В. Александрова: *«Я бачив, як вітер березу зломив, / Коріння порушив, гілля потрощив, / А листя не зв'яло і свіже було, / Аж поки за гору вже сонце зайшло»* (Закувала зозуленька, 1998, с. 432). Поетично вишуканим

та довершеним постає знаковий дендронім у тексті С. Черкасенка: *«Нічка розсипала зорі злотистії, / Ось вони в річці, на дні. / Плачуть берези по той бік сріблестії, / Стогне хтось тяжко у сні»* (Черкасенко, 1991, с. 60).

У сучасних студіях з когнітивістики актуалізуються проблеми текстової енергетики, тобто сили емоційної напруги, яку інспірує в душі реципієнта текст. Одначе, щоб сповна відчутти, сприйняти цю емотивну потугу, треба бути українцем за духом, адже діє вона передовсім на рівні позасвідомих імпульсів та генетичних кодів. Власне, таку функцію у фольклоризованих пісенних дискурсах виконують лексеми-фітоценози **гай, ліс, сад, бір**. Якщо у фольклорному дискурсі фаворитом є символема **сад**, то у фольклоризованому авторському все ж домінує фітоценозний символ **гай**: *«Стоїть гора високая, / Зелений гай шумить»* (Пісні, 1978, с. 237); *«Вийди, кохана, працюю зморена, / Хоч на хвилиночку в гай»* (Пісні, 1978, с. 255); *«Гай чарівний, ніби променем вшпаний, / Чи загадався, чи спить»* (Пісні, 1978, с. 255); *«А вівчар жене отару плаєм, / Тьохнув пісю соловей за гаєм»* (Пісні, 1978, с. 432); *«[А] місяць стелить їм дорогу, / Сніває з ними ліс і гай»* (Співаник, 2017, с. 37).

В етносвідомості українців **гай** належить до символіки національного світобачення, уособлює добробут, відпочинок. Для наших предків **гай** мав ще й культове значення: був місцем здійснення свят весняного циклу. Саме **гай** по-особливому овіяний романтичним флером, став традиційним місцем зустрічі, побачення закоханих, ознакою української мальовничої природи (Див. про це: Жайворонко, 2006, с. 126 – 127). Бачимо, що авторські акценти в пісенних текстах корелюють з етномовними символічними значеннями з увиразненням сокровених, інтимних компонентів.

Одним із найбільш складних та суперечливих у рецептивному аспекті рослинних масивів виступає **ліс**. У словнику-довіднику В. Жайворонка «Знаки української етнокультури» зазначено: *«Ліс – велика площа землі, заросла деревами й кущами»* [...]. Ліс викликав у людини неусвідомлений страх, бо в ньому проживали всілякі страхиття (а лісова нечиста сила недобре жартує з людьми). Лісу не лише боялися, а й поклонялися; *«це було культове місце ще в язичницькі часи, звідки казковий образ чуй-лісу – правічного лісу на межі світів, де є джерела з живою і мертвою водою, у лісі зберігаються великі таємниці»* (Жайворонко, 2006, с. 338). Знакові семантичні компоненти досліджуваної лексеми *«загадковість», «утаємниченість»* експліковані в поетично довершеному тексті «Над річкою» Спиридона Черкасенка: *«Тихо над річкою в ніченьку темную, / Спить зачарований ліс»* (Черкасенко, 1991, с. 60).

У стрілецьких фольклоризованих дискурсах **ліс** набуває дещо інших семантико-символічних модифікацій (головно актуалізується драматичний первень): «*А там у темнім лісі серед пахучих трав / Лежить стрілець ранений, стрілець Микола вправ*» (Стрілецькі пісні, 2005, с. 499).

Безперечним образно-поетичним лідером фітоценозна лексема виступає в текстах повстанських пісень, уособлює силу й міць, рівно ж захист для своїх та небезпеку для ворогів (у великі ліси ворог боявся потикатися, хіба величезними силами рухався лісовими просіками). Знакова лексема часто виносить у сильну позицію – позицію заголовку: «**В Чорнім лісі**», «**Там за лісом**», «**Тихий ліс**», «**Довкола ліс**», «**Там під лісом, темним бором**», «**Ліс**», «**Я – син лісів**», «**Там, на краю лісу**». У повстанській пісенній мовотворчості бачимо органічну взаємодію загальномовного, етнокультурного, символічного та індивідуально-авторського компонентів, фітоценозна лексема здебільшого актуалізує оказіональні семантичні компоненти «місце боротьби й героїчного чину», «рішучість», «безстрашність», **ліс** ототожнюється із самими повстанцями («лісовими», «лісовими хлопцями»): «*Над лісами, над борами / Чути голос Різунів*» (Співаник, 2017, с. 47); «*Тихий ліс, а біля нього шанці. / Ніч минула в полум'ї заграє. / Втомлені стрільці поснули вранці, / Вартовий їх сон оберігає*» (Співаник, 2017, с. 96); «*Вставай, суворий гордий ліс, / В зеленій свіжій тіні. / Чи мріяв ти, як гордо ріс, / Служити Україні? // Вставай, суворий гордий ліс, / В зеленій свіжій тіні. / Яку прислугу ти приніс / На славу Україні!*» (Співаник, 2017, с. 175). Символема **ліс** збагачується виразними патріотичними й національно конотованими компонентами. У 1940-х – на початку 1950-х років Українська повстанська армія, – зазначає М. Шалата, – здійснила воїстину унікальний історичний подвиг. І коли творився той збройний подвиг, «не мовчала повстанська муза. Вона передусім вселяла в українські серця віру в неминучу перемогу над ворогом – спершу, гадалося, недалеко, потім – у пізнішу, але неминучу» (Шалата, 2017, с. 8).

Висновки та перспективи подальших досліджень. В етносвідомості українців більшість проаналізованих дендрономенів та фітоценозів належить до символіки національного світобачення, авторські акценти в пісенних текстах корелюють з етномовними символічними значеннями з увиразненням сокровених, інтимних та суспільно й ментально вагомих компонентів. Адаптація фольклорних елементів у поетичній мові літературних пісень – не лише традиційне опертя на народне джерело, вона потребує складніших, когнітивно зумовлених трансформацій, аніж механічне включення усталеного образу в мовну тканину авторського тексту. Варіанти образного слововжитку іманентно поетичних флоро-

лексем маніфестують органічне влиття фольклоризованих дискурсів у плин традиційної пісенності, слугують чудовим матеріалом для того, аби простежити процес фольклоризації та еволюцію авторських творів.

Стрілецька та повстанська пісенність збагатили фольклоризований дискурс новими ідеями, темами, яких перед тим не було зовсім або ж які лише зароджувалися й перебували на етапі формування, викристалізувала нові семантико-символічні прирошення традиційних флоролексем та визначила ідейно-аксіологічну спрямованість поетичного словника в етноментальне та націєцентричне річище. У перспективі плануємо в такому ж розрізі дослідити квіткові номінації (**рожа, мальва, рута, чорнобривці, ромашка, мак**) у фольклоризованих авторських текстах.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Білий цвіт *Білий цвіт на калині*. (1995). [Ноти] : пісенник / упоряд. Г. О. Ніколаєва ; худож. оформ. Г. О. Ярошенко. Київ : Спалах ЛТД.

ЕССКУ *Енциклопедичний словник символів культури України*. (2015). / За заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. 5-е вид. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гаврищенко В. М.

Жайворонок Жайворонок, В. (2006). *Знаки української етнокультури: Словник-довідник*. Київ : Довіра.

Закувала зозуленька *Закувала зозуленька. Антологія української народної творчості: Пісні, прислів'я, загадки, скоромовки* / Упоряд. Н. С. Шумада. Київ : Веселка, 1989. С. 415 – 450.

Павличко – Павличко, Д. (2004). *Ялівець : Поезії*. / Упоряд і передм. Р.М.Лубківського. Київ : Веселка.

Пісні – *Пісні літературного походження*. (1978) / Упор., вступ. ст. Бойко В. Г., Омельченко А. Ф. Київ : Наук. думка.

Співаник – *Співаник УПА*. (2017). Редактор, автор вступ. статті та коментарів М. Шалата. Дрогобич : Коло.

Стрілецькі пісні – *Стрілецькі пісні*. (2005) / упоряд., запис, вступ. ст., комент. та додат. О. М. Кузьменко. Львів : Інститут народознавства НАН України.

Франко – Франко, І. Я. (1976). *Зібрання творів у 50-ти томах*. Київ : Наукова думка. Т. 2.

Черкасенко – Черкасенко, С. (1991). *Твори : В 2. (Т. 1) : Поезія*. Драматичні твори / Упоряд., передм. та прим. О.Мишанич. Київ: Дніпро.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Дей, О. І. (1978). *Поетика української народної пісні*. Київ : Наукова думка.
Дем'ян, Г. (2002). *Українські повстанські пісні 1940 – 2000 років (історико-фольклористичне дослідження)*. Київ; Львів.

Дмитренко, М. (2011). *Символи українського фольклору: монографія*. Київ : УЦКД.

Коломієць, І. І. (2003). *Флоролексеми в українській поезії II половини XX століття: функціонально-стилістичний аспект* (Автореф. дис.... канд. філол. наук). Київ: нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Київ.

Кононенко, В. (2001). *Рідне слово*. Київ : Богдана.

Кузьменко, О. (2005). Стрілецькі пісні як феномен пісенної культури українців. *Стрілецькі пісні / упоряд., запис, вступ. ст., комент. та додат.* О. М. Кузьменко, 9 – 33. Львів : Інститут народознавства НАН України.

Лановик, М. & Лановик, З. (2001). *Українська усна народна творчість : підручник*, 382 – 396. Київ : Знання-Прес.

Новосад, М. Г. (2000). Українська народна пісня в літературній творчості І. Франка. *Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство*, 2, 90 – 98. Івано-Франківськ.

Нудьга, Г. (1989). *Українська пісня в світі : дослідження*. Київ : Муз. Україна.

Погребенник, Ф. (1991). *Наша дума, наша пісня : нариси-дослідження*. Київ : Муз. Україна.

Скуратівський, В. (1998). *Берегиня*. Київ : Вид-во ім. О. Теліги.

Стецик М. С. & Ціздин О. Ю. (2020). Поетика пісень літературного походження. *Актуальні проблеми лінгводидактики в сучасному освітньому середовищі: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (з міжнародною участю) / за заг. ред. Г.І. Дідук-Ступ'як, Т.М. Миколенко, М.В. Пігур*, 220 – 223. Тернопіль : Вектор.

Франко, І. (1980). Як виникають народні пісні. *Зібр. творів: у 50 т.* 27, 57 – 65. Київ.

Шалата, М. (2017). Зброя і пісня / *Співаник УПА*. Редактор, автор вступ. статті та коментарів М. Шалата, 5 – 30. Дрогобич : Коло.

REFERENCES

Dey, O. I. (1978). *Poetyka ukrayinskoyi narodnoyi pisni* [Poetics of Ukrainian folk songs]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]

Demyan, H. (2002). *Ukrayinski povstanski pisni 1940 – 2000 rokiv (istoryko-folklorystychnе doslidzhennya)* [Ukrainian insurgent songs of 1940 – 2000 (historical and folklore research)]. Kyiv; Lviv. [in Ukrainian]

Dmytrenko, M. (2011). *Symvoly ukrayinskoho folkloru: Monohrafiya* [Symbols of Ukrainian folklore: Monograph]. Kyiv : UTSKD. [in Ukrainian]

Kolomyiets, I. I. (2003). *Floroleksemy v ukrayynskiy poeziyi II polovyny KHKH stolitya: funktsionalno-stylistychnyy aspekt*. [Florolexemes in Ukrainian poetry of the second half of the 20th century: functional and stylistic aspect] (Avtoref. dys.... kand. filol. nauk). Kyiv. nats. un-t im. T.Shevchenka. Kyiv. [in Ukrainian]

Kononenko, V. (2001). *Ridne slovo* [Native word]. Kyiv : Bohdana. [in Ukrainian]

Kuzmenko, O. (2005). Striletski pisni yak fenomen pisennoyi kultury ukrayintsv [Riflemen's songs as a phenomenon of song culture of Ukrainians] / *Striletski pisni / uporyad., zapys, vstup. st., koment. ta dodat.* O. M. Kuzmenko, 9 – 33. Lviv : Instytut narodoznavstva NAN Ukrayiny. [in Ukrainian]

Lanovyk, M. & Lanovyk, Z. (2001). *Ukrayinska usna narodna tvorchoist* [Ukrainian oral folk art]: pidruchnyk, 382 – 396. Kyiv : Znannya-Pres. [in Ukrainian]

Novosad, M. H. (2000). *Ukrayinska narodna pisnya v literaturniy tvorchoosti I. Franka* [Ukrainian folk song in the literary work of Ivan Franko]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Mystetstvoznavstvo*, 2, 90 – 98. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian]

Nudha, H. (1989). *Ukrayinska pisnya v sviti* [Ukrainian song in the world]: doslidzhennya. Kyiv : Muz. Ukrayina. [in Ukrainian]

Pohrebennyk, F. (1991). *Nasha дума, nasha pisnya* [Our thought, our song]: narysy-doslidzhennya. Kyiv : Muz. Ukrayina. [in Ukrainian]

Skurativskiy, V. (1998). *Berehynya*. Kyiv : Vyd-vo im. O. Telihy. [in Ukrainian]

Stetsyk M.S. & Tsizdyn O.Yu. (2020). *Poetyka pisen literaturnoho pokhodzhennya* [Poetics of songs of literary origin]. / *Aktualni problemy linhvodydaktyky v suchasnomu osvithnomu seredovyshchi: Materialy Vseukrayinskoyi naukovopraktychnoyi internet-konferentsiyi (z mizhnarodnoyu uchastyu)* / za zah. red. H.I.Diduk-Stupiak, T.M.Mykolenko, M.V.Pihur, 220 – 223. Ternopil : Vektor. [in Ukrainian]

Franko, I. (1980). *Yak vynykayut narodni pisni* [How folk songs arise]. *Zibr. tvoriv: u 50 t.* 27, 57 – 65. Kyiv. [in Ukrainian]

Shalata, M. (2017). *Zbroya i pisnya* [Weapons and song] / *Spivanyk UPA*. Redaktor, avtor vstup. statii ta komentariv M. Shalata, 5 – 30. Drohobych: Kolo. [in Ukrainian]